

DOI 10.57589/srl.v70i3.4038

UDK 398.9:81'373.7:811.163.6'373.7

Erika Kržišnik

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

erika.krzisnik@ff.uni-lj.si

PAREMIOLOŠKE ENOTE – VARIANTE, VARIACIJE IN NOVI FRAZEMI¹

Prispevek povzame razumevanje paremioloških enot v frazeologiji in predstavi vpliv teorije češkega jezikoslovca F. Čermáka v slovenskem prostoru. Prizadeva si odgovoriti na vprašanje, zakaj paremije sodijo v frazeologijo, in argumentira razliko med frazemskimi variantami in t. i. oblikami rabe oz. frazemskimi oblikami. Obstoje besednozveznih frazemov, ki nastajajo iz paremioloških enot, opazuje s sinhronega vidika, soobstojanje enim v drugih predstavlja skrajni točki, ki ju povezujejo vmesne strukturne variacije.

Ključne besede: frazeologija, paremiologija, oblike rabe/frazemske oblike

This article presents the concept of paremiological units in phraseology and the influence the Czech linguist F. Čermák's theory has had in Slovenia. It attempts to answer the question why paremiological units belong to phraseology and gives reasons for the difference between idiom variants and the forms in use or idiom forms. The existence of idioms that are formed from paremiological units is studied from the synchronic perspective and the coexistence of both represents extreme points that are connected with intermediate structural variations.

Keyword: phraseology, paremiology, forms of usage/idiom forms

1 Paremiologija in frazeologija

Za začetek si z jezikoslovnega vidika postavimo vprašanje, ali paremiologija sodi v frazeologijo. V sicer kratki zgodovini moderne frazeološke vede, nekako od srede 20. stol., je bilo vključevanje odvisno od teoretičnega izhodišča, deloma pa povezano tudi s tradicijo v jezikoslovnih različnih jezikov: strogo strukturalistični pristop je enote s stavčno strukturo, ki so bile zaključene povedi in torej minimalna besedila, pogosto, čeprav ne dosledno, izključeval iz frazeologije, podobno tudi tvorbo-pretvorbeni pristop. Verjetno je bil, vsaj v okviru frazeologije slovanskih jezikoslovij, sredi 80. let F. Čermák prvi, ki je s povezovanjem več pristopov – tedaj že manj strogo strukturalističnega in tvorbo-pretvorbnega oz. generativnega, verjetno pa tudi že ob poznavanju besedilnih korpusov (čeprav to v bibliografiji v Filipec, Čermák 1985 ni eksplicirano) – obrnil pogled: namesto uvrstitve frazeologije kot podravnine v okvir besedoslovne ravnine je za skupno lastnost frazeoloških enot (dalje FE) postavil njihovo anomalnost, tj. nesistemske obnašanje tako na ravni oblike kot pomena, npr. skrajno omejena kolokabilnost sestavin in nepredvidljiva pretvornost FE ter idiomatični pomen, in jih kot take razmestil na paralelne (anomalne) ravnine od besedoslovne do besediloslovne. Razlika je opazna,

¹ Raziskava je nastala v okviru projekta Tradicionalne paremiološke enote v dialogu s sodobno rabo (ARRS: J6-2579).

če shemo jezikovnega sistema v Filipec, Čermák (1985: 24)² primerjamo s starejšo shemo v Filipec (1979: 9). Čermák dvojno, ločeno po obliki in pomenu, poimenuje tako jezikoslovno vedo »frazеologie a idiomatika« kot enote »frazémy a idiomy«. Njegov pristop je tudi, kar se tiče vključevanja paremioloških enot (dalje PE), dobil potrdilo s preverjanjem v okviru korpusnega pristopa, ki ga je v frazeologiji prav tako med prvimi uveljavljal Čermák.³

1.1 Slovensko jezikoslovje je od začetka modernih obravnav frazeologije – kamor je treba postaviti Toporišičev članek *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije* (Toporišič 1973/74) – paremiologijo, predvsem njen jedrni del, tj. pregovore in reke, upoštevalo kot del frazeologije, resda bolj po tradiciji kot teoretično podprto, prim. Toporišič na str. 274: »Naše izročilo prišteva torej k frazeologiji tudi pregovore, reke, prilike ipd., po našem mnenju upravičeno; jasno pa je, da so frazeologemi te vrste v primeri z nestavčnimi nekaj posebnega.« Kljub temu bi mu težko očitali pristajanje na golo pragmatičnost, kajti očitno se je zavedal protislovnosti med enačenjem termina *frazеologem* s slovenskim ustreznikom *stalna besedna zveza* na str. 273 (»Izraz frazeologem mi torej pomeni stalno besedno zvezo«) in postavljanjem zgornje meje FE na raven samostojne (eno- in večstavčne) povedi na naslednji (274), zato je ob tem zapisal: »Iz našega pojmovanja frazeologema izhaja, da je to zmeraj le *stalna zveza več besed*.« Zveza besed seveda ni isto kot besedna zveza. – Teoretično in praktično je bilo s frazeografskega vidika problematizirano vključevanje PE v frazeološko gnezdo splošnega slovarja v članku J. Petermanna (1988) *Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV)*, kjer na str. 303 beremo: »Obrobno področje frazeologije – ne priznано od vseh avtorjev – predstavljajo stalne besedne zveze, ki ne izpolnjujejo kriterija skladske včlenitve [...], ker že imajo stavčno obliko in so *per se*, brez konteksta, semantično dokončne. Tu pravzaprav ne gre za leksikalizirane sintagme, ampak za popolna besedila. [...] K njim spadajo predvsem pregovori, krilatice, citati in reki. Vse te fraze so prestopile mejo med leksikalno enoto in dokončnim besedilom.« Podobni ugovori proti vključitvi so bili v tem času pogosti, prim. v Kržišnik 1990a, kjer je predstavljena monografija D. Mršević–Radović (1987). V poglavju *Frazeološka jedinica i ustaljena fraza* (Mršević–Radović 1987: 23, 24) avtorica poudarja razliko med stavčnimi enotami, ki so hkrati že samostojne povedi, imenuje jih ustaljene fraze (mednje uvršča pregovore, reke, aforizme ipd.), in stavčnimi frazami s t. i. praznimi mesti za sobesedilne prvine (zgleđ *Svanuće i /meni, tebi* ipd. *Spasovdan*), a hkrati opozarja (str. 24), da tako razmejevanje ni splošno sprejeto.

Z omenjenim Čermákovim razumevanjem FE in zlasti z dostopnostjo frazeološkega in (realnega, torej ne le v zbirkah pregovorov in rekov navajanega) paremiološkega gradiva v velikih besedilnih korpusih je bilo razmejevanje precej manj potrebno in zaradi očitne in bogate oblikovne spremenljivosti celo manj možno. V slovenskem jezikoslovju je bilo Čermákovо frazeološko delo natančno predstavljeno v magistrski

² Monografija je avtorsko razdeljena na leksikološki in frazeološki del. Filipec je avtor leksikološkega (13–165), Čermák pa frazeološkega dela (166–236).

³ Čermák, ki je po študiju bohemist in anglist, je zelo dobro poznal tudi angleško in ameriško frazeologijo, kar dokazuje bibliografija v omenjeni monografiji iz 1985.

nalogi Kržišnik 1988 (46–69), v članku Kržišnik 1990b: 399 (opomba 1) so na kratko pojasnjeni osnovni pojmi njegove teorije, študentom slovenistike pa je bila prvič predstavljena v 3. letniku štud. l. 1996/97. Na Čermákovo poudarjanje nujnosti izrabe korpusnega pristopa v frazeologiji se najbolj neposredno in od vsega začetka navezuje P. Gantar, tako v disertaciji (2004) kot v precej predelani monografski objavi (Gantar 2007). Prvi, ki se pri nas s paremiologijo ukvarja pretežno z jezikoslovnega vidika in je trenutno najaktivnejši slovenski paremiološki frazeolog – tudi avtor paremiološkega dela tako rastočega splošnega (eSSKJ) kot specialnega slovarja (Pregovori na portalu Fran) –, M. Meterc mesto paremiologije v svoji knjigi *Paremiološki optimum* (Meterc 2017: 9) opiše takole: »Pregovori, reki in njim sorodni stavčni frazemi, ki jih obravnava to delo, spadajo v okvir paremiologije, ki z jezikoslovnega vidika sodi v frazeologijo, z vidika žanrskih značilnosti teh frazemov pa v slovstveno folkloristiko.«

1.2 Drugo, kar problematizira vključevanje PE v frazeologijo, je njihov pomen. Za vključitev v frazeologijo v ožjem pomenu, ki od FE zahteva idiomatizirani pomen, je tudi med paremiologi zaslediti zadržanost, češ da gre pogosto za enote s predvidljivim pomenom. Najpogosteje se to omenja pri s t. i. vremenskih pregovorih, prim. argumentacijo za in proti v Babič 2013: 133 in 2016: 346, 347. S tem, da je razumevanje PE dokaj samoumevno, je mogoče razložiti dejstvo, da so nekateri pregovori v splošnem slovarju SSKJ brez t. i. stranske razlage (Jakop 2006: 138). Občutek, da gre za predvidljivi pomen, je zlasti pri najbolj znani skupini PE, tj. pri pregovorih, tudi pri govoricah pogost, vendar ni treba dosti, da se kot tak prepričaš o nasprotnem. Pogled v kakšno niti ne zelo staro zbirko pregovorov in rekov, recimo v Bojčevu iz l. 1974, nas hitro prepriča, da je občutek verjetno povezan z našo zraščenojstjo z moralno-etični normami in sploh kulturo, v katero smo narojeni in vanjo večinoma nezavedno vpeti. To dokazuje dejstvo, da v trenutku, ko nekega pregovora ne poznamo, tudi njegovega sporočila ne razvozlamo. Tak je npr. *Iz roke kamen, a beseda iz ust* (Bojč 1974: 157) – lahko sicer poskušamo interpretirati, da morda govori o zahrbtnosti ('eno govori / beseda', drugo dela /kamen/'), a zanesljivo kot rojeni govorec ne vem, ker pregovora ne poznam iz komunikacijske izkušnje. O tem se lahko prepriča vsak, ki čeprav odlično zna tuji jezik, vendar mnogih paremij ne razume, če niso po naključju znane tudi v njegovem lastnem jeziku.⁴

Kot teoretično novost v zvezi s pomenom PE, za katero se zdi, da zasluži upoštevanje in nadaljnji razmislek, omenimo, da A. Vidovič Muha v drugi izdaji *Slovenskega leksikalnega pomenoslovja* (Vidovič Muha 2013: 107) med vrstami pomena glede na denotat navaja tudi **besedilni pomen** in ga ponazori s pregovorom *Vrana vrani ne izkljuje oči*: »Poseben tip leksikaliziranega denotata predstavljajo minimalna besedila, načeloma pregovori in reki s prav tako posebno razlago [...].« V prvi izdaji so bili namreč pregovori uvrščeni v skupino s sporočanjnsko-pragmatičnim pomenom (Vidovič Muha 2000: 86). To lahko razumemo kot potrditev ločevanja – na ravni vrste pomena – med pragmatičnimi frazemi in PE, na kar že l. 2006 v svoji knjigi *Pragmatična*

⁴ Vsekakor bi bila za to potrebna večja raziskava, ki bi jo lahko opravili pri učenju in poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika v okviru Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Oddelku za slovenistiko FFUL.

frazeologija opozarja N. Jakop 2006 (str. 137–39), prim. 138: »Pregovori seveda so govorna dejanja, imajo vlogo pri sporazumevanju, vendar pa to govorno dejanje ni leksikalizirano v njihovem pomenu, zato pregovori nimajo pragmatičnega pomena.«

2 Zakaj PE sodijo v frazeologijo

Če torej frazeologi razumemo PE kot FE – res pa imamo frazeologi pri tem najpogosteje v mislih pregovore in reke – najprej na podlagi realne rabe določimo njeno obliko,⁵ kar je ob po kolikosti in tudi že po časovni osi, tudi to za paremiološko gradivo ni nepomembno, dovolj obsežnih korpusih mogoče. Ne zdi se nepomembno, vztrajati pri definiciji, da so to **enote s stavčno (ali tudi večstavčno) zgradbo, ki so lahko, ne pa tudi nujno zaključene povedi, da torej niso nujno in vedno samostojna besedila.** Tako je pregovor *kar seješ, to žanješ* enak pregovoru v odvisniku *da kar seješ, to žanješ*, prim. *Potem pa se čudi, da ni priljubljena. Kar seješ, to žanješ!* in *Takrat spoznam, da kar seješ, to žanješ* ali z eksplicirano oblikovno povezanostjo (odvisnostjo – prim. oblike rabe v 2.3) v *Saj poznamo zlato pravilo: Kar sejemo, to žanjemo!* in *Verjemi, da kar seješ to boš žel!* Manj preprost je odgovor na vprašanje, ali gre v primeru *da bo volk sit in koza cela* le za eno od pojavnih oblik, torej oblik rabe (ali morda varianto?) pregovora *volk sit in koza cela*. V obliki *da*-stavka je namreč v korpusu *metaFida* (dalje mF) ta PE rabljena 371-krat (iskanje kolokacij 5 mest levo), kar je malo manj kot polovica od vseh 854 rab, dobljenih z iskanjem [lemma_lc="volk"][lemma="sit"] [word="in"] [lemma="koza"] [lemma="cel"].⁶ Za zdaj je v slovarju *Pregovori* (gre seveda za rastoči slovar, ki je še v nastajanju) zapisana samo iztočnica *Volk sit in koza cela* z 11 različnimi oblikami (variantami?), med katerimi oblike z *da*-stavkom ni. Sprašujemo se, ali bi torej šlo za dve enoti ali še eno od variant ali mogoče sploh samo za obliko rabe v odvisniku.

O variantah se je tudi v zvezi s PE že govorilo, ne pa tudi o oblikah rabe.⁷ Razlika med obema statusoma je pri frazemu (besednozveznem ali stavčnem) bistvena: variante so načeloma od sobesedila neodvisne, medtem ko so oblike rabe od njega tudi oblikovno (sintagmatsko) odvisne, kar pomeni, da o enoti, ki je v taki odvisnosti od besedila, v katerega je skladenjsko vključena, ne moremo govoriti kot o samostojnem in zaključenem besedilu. Seveda je res, da je do določene mere (stilistično, socialno- in funkcijskozvrstno) s sobesedilom povezana tudi izbira med variantami, npr. *pijan kot mavra/krava*, a to ni isto kot slovnična odvisnost.

⁵ Dopnilo te metode so zagotovo tudi obsežna anketiranja rojenih govorcev, ki jih že dlje časa izvaja M. Meterc in so mu doslej omogočila vzpostavitev paremiološkega optimuma v omenjeni monografiji. Besedilni korpus in anketiranje predstavljata produkcijo in recepcijo paremiološkega gradiva, kar se zdi za ta del jezika, ki je nastajal in se vzdrževal (in verjetno še nastaja in se spreminja) najprej prek govorno-slušnega kanala, nujna kombinacija.

⁶ Vse korpusno iskanje je bilo opravljeno s korpusom *metaFida*, iz nje je tudi vse navedeno ponazarjalno gradivo (pisnih napak ne popravljamo).

⁷ Toporišič (1973/74: 273) jih imenuje frazeološke oblike, Gantarjeva (2007: 98) frazemске oblike., mogoče pa bi oboje pokrili izraz paradigmatске oblike. Ker v zvezi s PE ob tem posebej izpostavljam njihovo tudi oblikovno (skladenjsko) eksplicirano odvisnost od sobesedila, bom v tem prispevku vztrajala pri terminu oblike rabe.

2.1 Pri spremenljivosti v pregovorih govori N. Ulčnik (2011: 64) o variantah in prenovitvah. Pri razumevanju **variant** se sklicuje na P. Gantar (2007: 98), ki na citirani strani zavrača strukturalistične metode (med katerimi navaja tudi Čermákovo iz l. 1985), ki kot pravi, »preučujejo variantnost na posamezni jezikovni ravnini«. Ne glede na to Ulčnikova na str. 64 navaja pravopisne *Pomagaj si sam in b/Bog ti bo pomagal*, pisno-glasovne *Vsako tele ima svoje vesele/vesel'e/veselje*, obliko(slo)vne *Preveč dobrega škodi/škoduje*, besedotvorne *Vsaka začetek je težek/težak*, sestavinske *V sili še/tudi hudič/vrag muhe žre* in skladijske variante, in sicer besednozvezne *Enkrat je vedno prvič / Vedno je enkrat prvič* in s fakultativnimi sestavinami (*Tam,*) *kjer je volja, je tudi pot*. Temu lahko dodamo zanimivo opažanje, ki ponovno povezuje PE z drugimi FE, namreč to, da tudi pri paremijah najdemo neke vrste »sistemске« variante – sistemske v smislu frazeologije v celoti. Navedimo dva očitna primera. Prvi je sestavinska varianta *peta/noga* (prim. pri besednozveznem frazemih *od pet/nog do glave, brusiti pete/noge*) v *Kdor nima v glavi, ima v petah/nogah*. V korpusu varianta z *noga* ni redka. Z iskanjem [lemma_lc="kdor"] [word="nima"] [word="v"] [lemma="glava"] [] [lemma="imeti"] [word="v"] na prvem mestu desno dobimo kolokatorja *peta : noga* v razmerju 49 : 25, se pravi, da *noga* dosega polovico rabe. S preprostejšim iskanjem po »Phrase« z veliko in malo začetnico (*kdor* in *Kdor*) in nato iskanjem obeh kolokatorjev do petega mesta desno pridemo do razmerja 63 : 43, torej do skoraj dvotretjinske rabe variante v *nogah*. Vendar varianta *kdor nima v glavi, ima v nogah* (še) ni vključena v slovarje (npr. v SSKJ samo v *petah*, v slovar Pregovori pa pregovor še ni vključen). Drugi primer je (prim. isto nasprotje v frazemu *noč in dan*) pregovor *Ne hvali dneva pred večerom/nočjo* – varianta *pred nočjo* je v Franu zabeležena le med pregovori v frazeološkem slovarju, a ne kot iztočnica, temveč le kot varianta k *pred večerom*.⁸ Med sistemske variante lahko prištejemo tudi variantnost *kadar* – *ko* (*kadar/ko mačke ni doma, miši plešejo*), medtem ko je razmerje med *kakor* – *kot* vsaj pri pregovorih, kot kaže, odvisno od besednega in stavčnega reda. Pri podredno zloženi PE je *kakor* običajen na začetku, in sicer praviloma v prvem delu, npr. *kakor si boš postlal, tako boš ležal*, lahko pa tudi v drugem *boš ležal, kakor si boš postlal*, čeprav to ni običajno. Varianta *kot* je nasploh veliko redkejša, možna le, če začenja drugi del, npr. *tako boš spal, kot si boš postlal*, ali če v prvem delu stoji za *tako*, npr. *tako kot si boš postlal*.

2.2 Prenovitve kot individualno-avtorski posegi redko zadevajo samo naravo FE, kajti sprememba je vedno namerna modifikacija tako frazema kot paremije. Ni pa, diahrono gledano, povsem izključeno, da se prenovitev uveljavi kot novi frazem ali njegova varianta. Prim. *slabša polovica* 'mož, partner', ki jo še pri Tavčarju najdemo v funkciji prenovitve iz *boljša polovica*, a je kot frazem navedena že v SSKJ (Kržišnik 1994: 64), ali prenovitev pregovora *rana ura, zlata ura* kot *rana ura, slovenskih fantov grob* – v Pregovori je označeno kot antipregovor, kar v paremiologiji pomeni enoto, ki je nastala kot prenovitev in se nato ustalila.

⁸ Povedna je bila reakcija študentke, ki je bila presenečena, da je v korpusu rab *pred večerom* opazno več kot *pred nočjo*, saj, kot je rekla, bi »zaradi pomenskega nasprotja pričakovali več pojavitev *pred nočjo*«. Šele to njeno začudenje, s katerim so se strinjali tudi drugi študentje, nas je napeljalo k pregledovanju slovarjev in celo Bojčeve zbirke *Pregovorov in rekov*. Tako Glonarjev slovar (1936, iztočnica *hvaliti*) kot Bojčeva zbirka (1974: 57) navajata samo *pred večerom*, kar je verjetno dokaz, da je *pred nočjo* novejša varianta.

2.3 Kot rečeno, je za potrditev jezikoslovne vključenosti PE v frazeologijo pomembno ugotoviti, ali se v njihovih uresničitvah uveljavljajo tudi **oblike rabe**. Nekaj zgledov:

kako bi pripeljali zadevo do tega, da *bi bil volk sit in koza cela*.

Bi lahko zdaj skleпали, da *je volk sit in koza cela*?

in naj nam da kredite, pa bomo mi plačali pokojninskemu zavarovancu, *pa bo volk sit in koza cela*.

Navsezadnje bi lahko to dvojnost v tem prehodnem obdobju sprejeli in *bi bil lahko volk sit in koza cela*

Oblike rabe lahko uredimo glede na ujemanje v različnih slovničnih kategorijah: spolu *Tako lahko rečemo, da vsaka država danes žanje to, kar je sejala v preteklem desetletju*; osebi *tvoja dejanja te tepejo, kmalu boš žel kar si sejali*; številu *Dragi novinarji, kar ste sejali, sedaj žanjete!*; času *Ti ljudje so se pregrešili zoper svojega Boga in kar so sejali, to so želi in naklonu Prava ideja je tista, ki vodi k uspehu. Zakaj bi sejali, če bodo želi drugi?* Prilagoditve oblike so možne tudi pri samostalniških sestavinah, npr. v številu *Vsi dobro vemo, da so navade železne srajce*. Med oblike rabe bi verjetno sodile tudi dopustne skladijske pretvorbe, npr. *Ter posledično navada ljudi, ki kot pravijo je "železna srajca"*, *Po pravilu slepe kure, ki najde zrno, pa mi je pogled*. Pri stavčnih in večstavčnih PE naletimo tudi na primere prilagoditev, ki jih v besednozvezni frazeologiji ni, zato bi bilo treba premisliti, ali je med oblike rabe treba uvrstiti tudi besednoredne spremembe tipa *vedno je enkrat prvič in enkrat je vedno prvič* (primer je v Ulčnik 2011: 64 naveden kot zgled za skladijsko varianto) ali *če mački na rep stopiš/mački stopiš na rep/stopiš mački na rep* in zamenjavo zaporedja stavkov v večstavčnih enotah, kot v primeru *Vsak se mora odločiti zase, saj vsak tudi žanje, kar seje*. Da bi to lahko postavili kot trditev, bi bilo treba natančneje preveriti, ali gre v tovrstnih primerih za kaj bistveno drugega kot za členitev po aktualnosti. Razlika med statusoma je relevantna, saj je za slovarski prikaz enote pomembno, ali gre za varianto ali obliko rabe.

Uveljavljanje oblik rabe, ki poremije tudi obliko(slo)vno povezujejo s skladijsko nadrejenim sobesedilom, je gotovo eden od jezikoslovnih argumentov za vključevanje PE v frazeologijo. Vsekakor pa je hkrati treba ugotoviti, da se prilagajanje slovničnih oblik aktualnemu sobesedilu pri stavčnopovednih PE (za zdaj to lahko preverjeno trdimo za pregovore in reke) še zdaleč ne realizira v enaki meri kot v besednozveznih frazemih (seveda tudi tu le pri pregibnih frazemskih vrstah) tudi v primeru, ko bi se lahko, npr. *Če drži, da kar seješ, to žanješ, je setev igralke Ive Krajnc bogato obrodila*. Do neke mere to lahko pripišemo vsebinski naravi teh enot: praviloma so v pregovorih sporočane splošno veljavne trditve, ki denotirajo generalizirane »situacije«.

3 Druge variacije in nove enote

Literature o osamosvajanju besednozvezne FE iz PE ni veliko, zlasti ne s sinhronega vidika, in še ta je bolj ali manj omejena na pregovore, kakor je pravzaprav tudi naša. Opozorimo na Čermákov prispevek *What One Can Do with Proverbs in Text* (Čermák 2007: 536–48), v katerem na primeru angleškega pregovora *Every cloud has a silver lining* in njegovih rab v *Britanskem nacionalnem korpusu* ugotavlja osupljivo veliko

variiranje, tudi do besednozveznih – pravzaprav le dobra tretjina rab ohranja obliko povedi (str. 537). – Zanimivo je, da na po naključju najdeni ruski šolski spletni strani <https://svb.ucoz.ru> med drugimi frazeološkimi zavihki dobimo tudi zavihek *Frazeologizmy iz poslovic*, kjer je na voljo ogromno gradiva, a v glavnem gre za diahroni prikaz.

Ko smo pregledovali z vidika frazeologije pričakovane spremembe, tj. variante in oblike rabe, seveda nismo zajeli vseh variacij, ki se najdejo v korpusu in za katere Čermák (2007: 539–41) v poglavju z naslovom *Variation and Variants* rabi enoten izraz variante, in to zavestno (str. 539): »In what follows, no difference will be made between **variants proper** [...], i.e. those forms that basically preserve the proverb's identity, meaning and funktion, and **transformations**, i.e. those where a more substantial change made the proverb into a structurally and functionally different entity.« Od tu dalje nas bodo zanimala spremembe, za katere menimo, da od paremiološke enote vodijo do novega, besednozveznega frazema. Lahko tudi do stopnje besede, kjer je ta proces lahko eden od virov novih, prenesenih pomenov, prim. *sejati* in *kdor seje, ta žanje* v SSKJ *sejati*: //eksp. 'povzročati, da se kaj kje pojavi, razširi': sejati ljubezen, prepir [...].

3.1 Način dela

Pregledovanje tudi ne tako zelo starih zbirk pregovorov in rekov daje vtis, da je v njih zbrano zelo raznoliko gradivo. V Bojcu (1974) so tudi avtorske enote – (*Slom.*[šek]), 151; upošteevane so različne jezikovne enote, celo besede (*Peteliniti se*, 224), stavčne enote s praznimi mesti, navedene na različne načine (*Luna [koga] trka*, 217, *Padla mu je sekira v med*, 248), besednozvezni frazemi v povedni obliki (*Žre kot uš*, 173). Ker časovna razdalja relativizira kompetenco za to, ali je mogoče res šlo za ustaljeno stavčnopovedno obliko ali pa je bila le-ta »narejena«, si s starejšimi zbirkami težko pomagamo pri presoji, kaj je bilo prej. Zato smo za to raziskavo izbrali paremiološko gradivo iz Meterčevega (Meterc 2017: 237–50) *Seznam najbolj poznanih in pogostih pregovorov in sorodnih paremij*. Gre za t. i. paremiološki optimum, ki je rezultat sinhrona raziskave, v kateri je bilo upošteevano tako anketiranje rojenih govorcev kot tudi preverjana prisotnosti enote v slovarjih in njena pogostnost v besedilnem korpusu (*Gigafida 1.0*). *Seznam* obsega 300 enot, iz njega je bilo – s kompetenco rojenega govorca in frazeologa – paberkovalno izbranih 46 enot, za katere smo predpostavljali, da so v rabi (tudi) že kot neparemiološke FE. Nato smo s preverjanjem v slovarjih in rabe v korpusu ugotavljali različne stopnje: pričakovano uslovarjeno osamosvojevane v 3.2.1, nepričakovano in tudi ne v celoti uslovarjeno osamosvojevane v 3.2.2 in še ne uslovarjeno osamosvojevane, a v rabi potrjene v 3.2.2 .

3.2 Rezultati preverjanja – ugotavljanje slovarsko potrjenih osamosvojenih besednozveznih FE in FE v procesu osamosvajanja.

3.2.1 Od prvotno izbranih 46 enot smo jih takoj izločili 23, za katere smo »določili«, da so že osamosvojevane in smo jih šele naknadno preverili v slovarjih. V SSKJ in/ali SSF in korpusu so kot besednozvezni (razen prvega *krona pade z glave komu*, ki je stavčni frazem s praznim mestom) navedeni že:

Zaradi tega ti ne bo padla krona z glave – krona pade z glave komu, Seme je padlo na plodna tla – kaj pasti na plodna tla, Vse pride na dan – kaj priti na dan, Na dan z besedo – kdo priti na dan z besedo, Najprej pometi pred svojim pragom – kdopomesti/pometati pred svojim pragom, Ni mogoče scati proti vetru – kdo scati proti vetru, Zdravje je naše največje bogastvo – kaj/kdo biti naše največje bogastvo, Nisem iz cukra – kdo ne biti iz cukra, Vsak nosi svoj križ – kdo nositi svoj križ, Vedno ista pesem – ista pesem, Treba je plavati s tokom – kdo plavati s tokom, Nisem od včeraj – kdo ne biti od včera.⁹

Nekaj enot ima v SSKJ enako obliko povedi kot v Meterčevem Seznamu: *ne sodi po videzu* (a v SSKJ ni v gnezdu), *ne izzivaj nesreče, stvari grejo svojo pot*;¹⁰ *pomagaj si, kakor veš in znaš*. Pri teh je bila mogoče ravno navedba v slovarju spodbuda, da jih je v taki obliki vključil tudi Meterc. Zadnjega lahko v korpusu kot stalnega potrdimo v obliki odvisnika *kakor kdo vedeti in znati* z oblikovno različno realiziranimi glagoloma in različnimi glagoli v nadrejenem stavku – najpogostejši kolokator je *znajti se*. Povedna *vse ima svoje meje* je že v SSF s kazalko napotena k frazemu *imeti svoje meje*.

Preostale smo preverjali v mF. Zvezi *posel je posel in ta je pa bosa* sodita med frazeološke vzorce, *x je x in ta je pa kakšna*. Z iskanjem *ta je pa* in kolokacij 1. desno dobimo *dobra* 477 pojavitev, *bosa* 71 in še *huda, prehuda, močna, krepka* itd. Kot kaže, rabe *ta je pa debela* ni v mF.¹¹ *V vsaki stvari je zrno resnice* se kot samostalniška zveza v mF pojavi 744-krat, *resnica* je kolokator z najvišjo kolokabilnostno vrednostjo desno ob *zrno* in s pomenom abstr+, še verjetneje pa lahko zvezo pripišemo kar pod 3. pomen ('zelo majhna količina') iztočnice *zrno* v SSKJ. *Karte na mizo* je elidirana oblika frazema *položiti/dati karte na mizo*, ki ga ni niti v SSKJ niti v SSF,¹² kar je presenetljivo, ob iskanju *karte na mizo* (po Phrase) je v okolici +/-3 prvi kolokator *položiti* z 265 zadetki, od katerih je večina frazeoloških, npr. *zahtevajo od Bruslja, naj položi karte na mizo in objavi vrstni red širjenja EU*.

Ob takem rezultatu preverjanja prvotno popolnoma po občutku izbranih enot v Seznamu bi lahko rekli, da je stavčnopovedna oblika pri marsikateri vendarle šla iz zbirke v zbirko in iz slovarja v slovar.¹³ – A primer *Vse ob svojem času* v Seznamu daje slutiti, da je možnost prehajanja v obe smeri, torej ne le iz večje v manjšo enoto, temveč (redkeje) tudi iz manjše v večjo: lahko se ena raba besednozveznega frazema osamosvoji v posebnem pomenu (prim. v Jakop 2006: 115, 116 podoben proces pri prehajanju osamosvojenе oblike glagolskega frazema *lomiti ga* v pragmatični frazem *ne ga lomit*). V enaki obliki je zveza *vse ob svojem času* že v SSKJ pod iztočnico *čas* v gnezdu, vendar brez pripisanega pomena, kar je zelo nenavadno. V mF se pri iskanju *ob svojem času* kot prvi kolokator v okolici +/-3 vse rabi 842-krat, kar je dobra polovica

⁹ V SSKJ samo z *kdo* v pomenu 'biti izkušen v čem, dobro poznati kaj'; osamosvojeno pa je tudi *kaj ne biti od včeraj*, a s pomenom 'trajati dolgo časa, biti že dolgo znano, dolgo se vleči'.

¹⁰ Pri tem je treba ločevati med dvema glagolskima frazemoma: *kdo iti svojo pot* (v SSF je sicer samo *hoditi svoja pota* 'ne biti dovožen za vplive') in *kaj gre svojo pot* 'poteka normalno, mirno'.

¹¹ Obe pojavitvi v mF v obliki *ta je pa res debela* sta iz slovarjev na Franu.

¹² V SSKJ je v obliki *položiti vse karte* 'razkriti komu vsa dejstva, vse zahteve'.

¹³ Omenimo iz Seznama še v povedni obliki navedeno enoto *Nihče ni brez napak* – zveza je pomensko predvidljiva, možno je *kdo* ali *kaj* je brez napak, je pa zanimivo, da take zveze v novejših slovarjih ni, je pa v Pleteršnikovem (1895/96) in Glonarjevem (1936) kot *noben človek ni brez napak*.

od 1667 pojavitev zveze *ob svojem času*. Poglejmo si razlike: *Ne prehitujte dogodkov in se držite reka: vse ob svojem času* – v tem primeru, kot da gre za sporočilo 'ne bodite nestrpni, vse je in bo, kot mora biti',¹⁴ v naslednjem primeru je to celo eksplicirano *Ne bodi nestrpen. Vse boš izvedel. Vse ob svojem času*. Ko gre za besednozvezni (prislovni) frazem, se realizirata dva pomena, običajnejši v *Kaj pomeni* [...], *pa bomo videli ob svojem času* s pomenom 'ob/v pravem času; pravočasno', toda v *Kljub temu pa to ne spremeni dejstva, da je* [...] *obstajala in ob svojem času močno negativno vplivala na medčloveške odnose* se zdi, da gre za enak pomen kot v *svoj čas* 'nekoč, prej', kar je redkeje, vendar ne osamljeno.

3.2.2 Preostalih 23 enot iz *Seznama* smo najprej preverili v slovarjih in kot že slovarsko zabeležene (SSKJ in/ali SSF) osamosvojene ugotovili še 9 enot, in sicer:

Dober glas seže v deveto vas – biti na dobrem glasu; Lepa beseda lepo mesto najde – lepa beseda, z lepo besedo, ne imeti/najti lepe besede za koga; Tiha voda bregove dere – tiha voda; Osel gre samo enkrat na led – iti na led (komu); Kakor si boš postlal, tako boš ležal – dobro, slabo si postlati;¹⁵ Čisti računi, dobri prijatelji – čisti računi; Ljubezen je slepa – slepa ljubezen, slep od ljubezni; Hočeš, nočeš, moraš – hočeš nočeš, Kdor nima v glavi, ima v petah – imeti (kaj) v glavi.

Tako rekoč po naključju smo ugotovili, da je tako v SSKJ kot SSF naveden tudi glagolski frazem *stopiti komu na rep iz Ko mački na rep stopiš, zacvili*. To je pravzaprav presenetljivo: prvič, da se je osamosvojil, čeprav imamo dva frazema, enega sopomenskega *stopiti komu na žulj* in drugega blizupomenskega *stopiti komu na prste*, in drugič, da v slovarjih ni vmesne stopnje, ta tudi v mF ne kaže pogoste rabe: *stopiti mački/mačku na rep*, prim. *Zdi se mi, da niste razumeli poante. Ali pa sem morda stopil mački na rep?*

3.2.3 Ostalo je 13 enot, na podlagi katerih smo iskali variacije, ki kažejo pot krajsanja – vestavčne enote v enostavno ali, pogosteje, v besednozvezno FE:

Bolje vrabec v roki kot golob na strehi; Po toči zvoniti je prepozno; Zarečene-ga kruha se največ poje > zarečeni kruh; Kovačeva kobilica je vedno bosa; Navada je železna srajca; Kadar mačke ni doma, miši plešejo > če/ko mačke ni doma; Strah ima velike oči > imeti velike oči; Tudi slepa kura zrno najde > slepa kura; dobro blago se samo hvali; Pes, ki laja, ne grize > (biti) pes, ki laja; Prazna vreča ne stoji pokonci; Volk dlako menja, nravi/čudi pa ne (prim. 3.4.2).

Za enoto *Kdor visoko leta, nizko pade* smo ugotovili, da je samo prvi del besednozvezno naveden že v SSKJ kot *previsoko letati* 'imeti prevelike zahteve; biti preveč domišljjav' – v mF je v taki obliki samo 26-krat, medtem ko je *visoko letati* (iskanje

¹⁴ Če seveda v tem primeru ne gre v resnici za pragmatični frazem s pomenom 'govorec pomirja naslovnik itd.' Problema »sive cone« med pragmatično frazeologijo in paremiologijo tukaj ne bomo načenjali, bi ga pa bilo smiselno ob nastajanju rastočega eSSKJ kolikor mogoče razrešiti.

¹⁵ V SSKJ je pri *postlati* v gnezdu zveza *dobro, slabo si postlati*, v mF ob lemi *postlati* dobimo za ta pomen nekaj močnih kolokatorjev: *lepo, dobro, udobno, mehko*.

[word="visoko"][[lemma="letati"]][[word!="nizko"]]) 146-krat,¹⁶ besednozvezni frazem *nizko pasti* se rabi v večini od 383 zadetkov, najdenih z iskanjem [word!="visoko"] [[lemma!="letati"]][[word="nizko"]][lemma="pasti"]. Če je uslovarjenost samo prvega dela v SSKJ odraz rabe (gradiva za SSKJ nismo pregledali), potem je to ena od potrditev ugotovitve, da se najpogosteje osamosvaja prvi oz. začetni del PE (prim. v 3.5).

3.3 Kazalci osamosvajanja

Pri prepoznavanju kazalcev osamosvajanja besednozveznih FE iz PE smo izhajali iz predpostavke, da »normalna« raba stalnih jezikovnih enot (frazemov enako kot besed) poteka brez »potujevalnega« sredstva, ki bi vzpostavljalo distanco do enote in jo na ta način »izločalo, izpostavljalo« iz sobesedila (prim. *Najlepša je beseda mama* enako kot *Vsi poznamo pregovor Strah ima velike oči*). Kazalci, ki so se pokazali pri pregledovanju rabe teh 13 enot, ne predstavljajo (nujno) trdnega zaporedja v smislu časovnosti ali razvoja, so se pa pokazali kot najpogostejši:¹⁷

- Uvajalna sredstva (prim. Čermák 2004)

PE: *zdaj na lastni koži spoznava star slovenski rek, da kdor visoko leta, nizko pade; Saj poznate tisto o volku in menjavi dlake! [...]; občutek, da slovenski volilci (razen po sistemu slepe kure) ne morejo izbrati dobrih kandidatov.*

Osamosvojeno: *Star slovenski pregovor o velikih besedah in zarečenem kruhu velja tudi pri avtomobilih.*

- Izpust (tropičje, pomišljaj itd.)

Izpust lahko pomeni, da govorec predpostavlja naslovnikovo samoumevno poznavanje celote, lahko pa tudi, da govorec ne pozna ali se ne spomni čisto natančno nadaljevanja, pozna pa sporočilo celote:

Hvala Majstr! Saj veš, 'tudi slepa kura ...; Volk (RTV) dlako menja ...; poznamo tisto staro: "Če mački na rep stopiš ..."

- Sobesedilo

Najpogosteje to kaže na prenovitveno rabo, a kot že rečeno v 2.2, je tudi to ena od možnosti za novo FE.

Beltinški Kanarčki so letali visoko, [...] zabili so neverjetnih 73 golov; Ženske kvote se, kakor je videti, vse bolj spreminjajo v pekarne zarečenega kruha.

¹⁶ Pomen bo treba verjetno formulirati na novo kot 'imeti velike, pomembne ambicije, visoke cilje', kar je, poleg razlike med pomenoma sestavin *visoko* in *previsoko*, tudi kazalec različnih časov nastanka obeh (v SSKJ je vrednotenjska konotacija negativna, danes večinoma pozitivna).

¹⁷ Med kazalci niso posebej navedene skladijske pretvorbe, ki se uveljavljajo tudi pri rabi PE, vendar bi bila za resno presojo o tem, katere pretvorbe morda vendarle so dopustne in kako njihova uresničitev vpliva na stabilnost strukture in pomena enote, potrebna posebna raziskava. Prim. *Osel, ki gre na led, ne dobi nobenih terenskih dodatkov*. Za primerjavo: od 153 rab posamostaljenja tipa *zvonjenje po toči* (*Poznejše pritožbe bodo zvonjenje po toči*) gre le v enem primeru za prenovitev PE, prim. *V nasprotnem primeru bo zvonjenje po toči prepozno*, sicer za posamostaljenje besednozveznega frazema *zvoniti po toči*.

- Narekovaji

Pri paremiološki enoti kažejo na oposebljanje »zgodbe« (Čermák 1998: 39) v neke vrste premem govoru, pri osamosvojenem frazemu pa namigujejo na izpuščeni del PE.

Ne, ne, nisva se povese razumeli. Recimo, da je delavec v neki službi, ki je »kr tako« ... ni baš nešto, ampak je »vrabec v roki«.

- Primerjalni veznik

Da je to res eden od kazalcev osamosvajanje, kaže PE *Tudi slepa kura zrno najde*, ki se že v SSF navaja kot *kot slepa kura (zrno)* 'na slepo, brez premisleka'.

Naposled se je sesedel kot prazna vreča, Denar, ki ga ponuja Slovenija, je za komercialne banke kot vrabec v roki.

- Osamosvajanje

že na prvi občutek pa lahko brez strahu pred zarečenim kruhom zapišemo, da je na tem področju; Zdi se, da niste razumeli poante. Polde je najbrž razlagal, da sem tiha voda; za ugotovitev, da se trg kadrov od drugih trgov ne razlikuje. Če hočeš dobro blago, to stane; sam pravi, da je inšpekcija brezzobi pes; In ti mladeniči [...] izkoriščajo prostorno notranjost, a trpijo zaradi nagibanja karoserije in imajo velike oči pri močnem zaviranju!; Ampak zgleda, da so tako – da je to njihova železna srajca.

- Samostojno življenje osamosvojene FE

Osamosvojena FE širi pomen z novimi pomenskimi sestavinami, novimi strukturalnimi prvini ipd.:

Opravljali smo redni servis kovačeve kobile – spremenjena pomenska sestavina člov+ > člov-; ki slovenski diplomaciji v javnosti vedno znova nadeva železno srajco nestrokovnosti > železna srajca česa.

3.4 Za konec sinhronega prikaza predstavimo dva primera – enega, ki pokaže preteklo dogajanje, in drugega, ki morda kaže prihodnje.

3.4.1 Najprej primer, ki ob povezovanju besednozvezne FE s PE omogoči razložiti nelogičnost in ugotoviti, zakaj je tako, kot je. Iz pregovora *Osel gre samo enkrat na led* je nastal frazem *iti na led*, ki ima tudi zunanje določilo *komu*, a to ne more biti iz pregovora. Slovsko se to kaže tako, da je v SSKJ (pod *led*) to določilo navedeno v oklepaju kot fakultativno, medtem ko v SSF ne le, da določila ni, sploh ni te oblike frazema, navedeni sta le *dati se komu speljati na led* in *speljati koga na led*. In to potrjuje tudi raba v mF, kjer z iskanjem [tag="G.*"][word="na"][word="led"] po frekvencah dobimo sicer 219 pojavitev z *iti*, a med njimi samo 5 z zunajfrazemskim določilom *komu* (drugo so proste besedne zveze, pregovor ali frazem brez določila). Do fakultativnega določila *komu* je torej lahko prišlo samo pod vplivom *iti komu na limanice*.

3.4.2 Drugo je raba skrajšane oblike pregovora *Volk dlako menja, nravi pa ne v zanikanem stavku* *volk ne menja dlake* z ravno nasprotnim pomenom 'volk/človek ostaja tak, kot je', kar je pravzaprav pomen celotne PE. V mF se pojavi vsaj 6-krat v različnih virih, in če bi v primeru *Medtem ko je ona vedno znova nasedla njegovim solzam [...]*,

da se bo poboljšal. »Volk dlake ne menja čez noč,« pove z grenkobo še nekako šlo (zaradi dodatka čez noč) za samo oblikovno skrajšanje, potem v naslednji rabi ne več *Po izkušnjah ti lahko povem VOLK NE MENJA DLAKE, če si pač tak po naravi boš tak tudi ostal – tudi če trdiš da se to ne bo več zgodilo.*

3.5 Kateri deli PE se osamosvajajo?

- Prvi (začetni) del:

Po toči zvoniti je prepozno; Zarečenega kruha se največ poje; Dober glas seže v deveto vas; Lepa beseda lepo mesto najde, Kovačeva kobila je vedno bosa; Tiha voda bregove dere; Kakor si boš postlal, tako boš ležal; Čisti računi, dobri prijatelji; Dobro blago se samo hvali; Tudi slepa kura zrno najde; Pes, ki laja, ne grize; Volk dlako menja, nravi/čudi pa ne; Hočeš, nočeš, moraš; Čemački/komu na rep stopiš, zacvili; Kdor nima v glavi, ima v petah.

- Drugi (končni) del:

Navada je železna srajca; Osel gre samo enkrat na led; Strah ima velike oči; Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.

- Oba dela:

Bolje vrabec v roki kot golob na strehi. Kdor visoko leta, nizko pade.

Daleč najpogosteje se torej osamosvaja prvi oz. začetni del. To se ujema z ugotovitvijo sicer diahrono zastavljene raziskave B. Tatára (1998: 344).

4 Povzemimo

V tem prispevku sta dva glavna poudarka. Prvi je iskanje oprijemljivih, tj. oblikovnih, jezikovnih znakov, ki bi kazali, da so PE del jezikoslovnega razumevanja frazeologije. To je mogoče dokazovati s tem, da njihova »naravna« raba ni nujno samostojna poved kot besedilo, temveč je enakovredna tudi pri njihovi formalni vpetosti v drugo, nadrejeno poved. Jezikoslovni dokaz za to je možnost pojavljanja v njih t. i. oblik rabe, s katerimi so oblikovno (slovnično) povezane z nadrejeno povedjo. Drugi poudarek je na *časovno hkratni* prisotnosti PE in iz njih nastalih besednozveznih frazemov v jeziku ter med obema skrajnima oblikama mnogih vmesnih variacij, ki jih zaradi njihove pogostosti lahko razumemo kot kazalce osamosvajanja. Dodatni, tretji poudarek je umaknjen v opombo 14 in opozarja na nedefinirano prekrivno področje med paremijami in pragmatičnimi frazemi, ki bi ga bilo treba najprej očrtati, nato pa poskušati razmejiti.

VIRI IN LITERATURA

Saša BABIČ, 2013: Classification of Slovenian weather proverbs. *Parémiologie: proverbes et formes voisines*. Ur. Jean-Michel Benayoun. Sainte Gemme: Presses Universitaires de Sainte Gemme (Collection Métaphrastique, 1). 133–51.

- Saša BABIČ, 2016: Prostor in čas v slovenskih kmetijskih napotilih. *Prostor in čas v frazeologiji*. Ur. Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 345–55.
- Etbin BOJČ, 1974: Pregovori in reki na Slovenskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Različica 9.0. 2014–. [Na spletu](#).
- František ČERMÁK, 1998: Usage of Proverbs. What the Czech Nationa Corpus Shows. *Europhras'97. Phraseology and Paremiology*. Ur. Peter Ďurčo. Bratislava: Akadémia PZ. 37–49.
- František ČERMÁK, 2004: Besedilna uvajalna sredstva rečenic in drugih stalnih besednih zvez. *Slavistična revija* 52/1. 71–88.
- František ČERMÁK, 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná / Czech and general Phraseology*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Jozef FILIPEČ, 1979: K vystavbě lexikologie jako lingvistického úseku. *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония*. Ред. Кристалина Чолакова. София: Издателство на Българската академия на науките. 7–22. [*Săpostavitelno izučavane na častnite leksikalni sistemi na slavjanskite ezici v sinhronija i diahronija*. Ur. Kristalina Čolakova. Sofija: Izdatelstvo Bălgarskata akademija na naukite. 7–22.]
- Jozef FILIPEČ, František ČERMÁK, 1985: *Česká lexikologie*. Praha: ACADEMIA, nakladatelství Československé akademie věd (Studie a práce lingvistické, 20).
- Polona GANTAR, 2004: *Frazem in njegovo besedilno okolje*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Polona GANTAR, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini*. Korpusni pristop. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica, 3).
- Nataša JAKOP, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica, 14).
- Erika KRŽIŠNIK, 1990a: Teoretično zanimiva knjiga iz frazeologije. *Slavistična revija* 38/1. 59–64.
- Erika KRŽIŠNIK, 1990b: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih besedilih. *Slavistična revija* 38/4. 399–420.
- Erika KRŽIŠNIK, 1994: Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja. *30. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ur. Martina Orožen. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 53–67.
- Erika KRŽIŠNIK KOLŠEK, 1988: *Frazeologija v moderni*. Magistrska naloga. Ljubljana. mF = *Slovenski združeni korpus metaFida*, v. 0.1. [Na spletu](#).
- Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Lingua Slovenica, 10).
- Dragana MRŠEVIČ–RADOVIĆ, 1987: *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatsko jeziku*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta (Monografije, 60).

- Jürgen PETERMANN, 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ur. Boris Paternu, Franc Jakopin, Peter Weiss. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja, 8). 301–10.
- Pregovori = Matej METERC, 2020–: *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. [Na spletu](#).
- SSF = Janez KEBER, 2015: *Slovar slovenskih frazemov*. [Na spletu](#).
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. 2014. [Na spletu](#).
- Jože TOPORIŠIČ, 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* 19/8. 273–79.
- Béla TATÁR, 1998: Main Types of Phraseological Units in Russian, Derived from Proverbs and Sayings. *Europhras '97. Phraseology and Paremiology*. Ur. Peter Ďurčo. Bratislava: Akadémia PZ. 342–45.
- Natalija ULČNIK, 2011: Pregovori v procesu spreminjanja. *Slavistika v regijah – Maribor*. Ur. Boža Krakar Vogel. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 22). 63–68.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Govorica slovarja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave Filozofske fakultete).
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

SUMMARY

In modern phraseology, paroemiology has been viewed from different perspectives depending on the theoretical approach and tradition. Initially, Slovenian linguistics (Toporišič 1973/74) included paroemiological units following tradition rather than a well-developed theory. Later, they were treated from a theoretical perspective (Petermann 1988), and in the 1990s, Čermák's perspective was adopted (Kržišnik 1988, 1990). The term "textual meaning" is introduced as a theoretical novelty that is worth mentioning; the term is mentioned by A. Vidovič Muha (2013) among the types of meaning regarding denotation. Variable use of paroemiological units in text corpora makes it possible that paroemiological units are determined as units with a clausal (or multi-clausal) structure that can be – even though not necessarily – complete sentences, which means they are not necessarily independent texts. To prove that, this article emphasizes not only variability but also the so-called forms in use (idiom forms), with the help of which paroemiological units are included in the syntactically superordinate clause and context in general from the morphological perspective as well as from the aspect of form. In order to identify new paroemiological units that are not yet included in dictionaries as well as their coexistence, 46 most commonly used paroemiological units were studied. A comparison of the situation in dictionaries and in the *metaFida* corpus has shown that 13 idioms formed in this way are not yet included in dictionaries. The search for different variations in the corpus excluded the use of introductory means, shortening of paroemiological units (ellipsis), support context and comparative conjunctions as indicators of becoming independent. Most frequently, the first or the initial parts of units (*zarečenega kruha se največ poje – zarečeni kruh*), more rarely, the second or final parts (*Osel gre samo enkrat na led – iti na led*) and even rarer both parts (*Bolje vrabec v roki kot golob na strehi – vrabec v roki and golob na strehi*) are becoming independent units.